

Zmocněnci Ministerstva školství, věd a umění na biskupských konzistořích v období 1949–1967

Tomáš Faber

Úvod

V úvodu této studie bych rád zrekapituloval několik základních faktů a událostí, v jejichž kontextu byli také ustanoveni zmocněnci Ministerstva školství, věd a umění (MŠVU) na biskupských konzistořích.

Po komunistickém převratu v roce 1948 se církve dostávaly pod stále větší tlak státní moci. Na církve se nevztahovala pravomoc akčních výborů Národní fronty (AV NF), a proto se (v terminologii tehdejší doby) odehrávalo „očištění od reakčních sil“ pozvolněji.

Dne 18. března 1948 vydal Ústřední akční výbor Národní fronty (ÚAV NF) *Prohlášení o náboženských a církevních otázkách*. V něm je deklarováno, že: „... svoboda náboženství a vykonávání náboženských obřadů jsou jednou ze základních zásad našeho lidově demokratického režimu.“ Ale v závěru se také můžeme dočíst, že je třeba odsoudit:

... některé pokusy reakce o zneužití některých kazatelen, kněžských úřadů, náboženského tisku k politickým vystoupením proti republice, proti vládě a lidově demokratickému režimu.¹

Základním kamenem proticírkevní politiky státu se staly církevní komise akčních výborů NF zastřešené *Komisí pro církevní a náboženské otázky Ústředního akčního výboru Národní fronty*, o jejímž ustanovení bylo rozhodnuto (společně s komisemi na úrovni krajů a okresů) 18. března 1948.² Přípravná schůze ústřední komise se uskutečnila 15. dubna 1948 za přítomnosti dvaceti sedmi duchovních a šesti mimocírkevních osob. Předsedou této komise byl generální tajemník ÚAV NF Alexej Čepička, dále v ní pracovali Jan Felcman a František Hub, deset zástupců katolické církve, čtyři zástupci církve československé husitské, tři zástupci evangelické církve a po jednom zástupci církve pravoslavné, židovské obce a čs. unitářů.³ Úkolem komise bylo nasměrovat církevní politiku v krajích a okresech, zpracovávat poznatky o církvích a jejich činnosti a získat kádrový přehled o duchovních. Tato komise metodicky vedla církevní referáty, které současně vznikaly při krajských a okresních AV NF. Během jara roku 1949 byla tato struktura dokončena.

¹ „Svoboda náboženství je jednou ze základních zásad našeho režimu,“ in *Rudé právo*, 20. 3. 1948, číslo 68, 3. vydání, s. 1.

² Karel KAPLAN, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno: Doplněk, 1993, s. 26.

³ Václav Vaško udává jako datum vzniku Komise pro církevní a náboženské otázky při ÚAV NF 15. 4. 1948, srov. Václav VAŠKO, *Dům na skále*, sv. 1, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 73.

Je třeba poznamenat, že Komise pro církevní a náboženské otázky Ústředního akčního výboru Národní fronty byla v podstatě úkolována církevní komisí Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ), ve které byli Alexej Čepička, Jarmila Taussigová, Gustav Bareš, Vladimír Ekhart, František Hub, Erika Jindřichová, Jan Felcman, Hudeček, Pavlinec a další.

Vývoj a důležitost vyřešení církevní otázky vedl komunisty k vytvoření nové, reprezentativnější církevní komise ÚV KSČ, tzv. „církevní šestky“, ve složení Alexej Čepička – ministr spravedlnosti a vedoucí komise, Vladimír Clementis – ministr zahraničních věcí, Zdeněk Fierlinger – náměstek předsedy vlády, Jiří Hendrych – pracovník aparátu KSČ, Václav Kopecký – ministr informací, Viliam Široký – náměstek předsedy vlády. Tato komise byla vybavena většími pravomocemi a byla ustanovena 25. dubna 1949. Schůzí se také účastnil ministr školství, věd a umění Zdeněk Nejedlý. Postupem času došlo k personálním změnám. Dne 2. května 1950 se stal jejím předsedou Fierlinger, protože Čepička byl jmenován ministrem obrany. Do komise byli jmenováni Jaroslav Havelka, Ladislav Holdoš a Zdeňka Nejedlého později vystřídal ministr vnitra Václav Nosek. Odvolán byl Clementis, který upadl v nemilost u vedení strany, což vyvrcholilo jeho popravou v procesu se Slánským. Tato komise se nazývala, jak vyplývá ze zápisů, církevní radou. Poslední nalezený zápis z této rady je datován 3. září 1951. Komise, která byla mozkiem boje proti církvím, skončila svou činností pravděpodobně na konci roku 1951 a její úkoly přebíral Státní úřad pro věci církevní (SÚC).

Vládní nařízení č. 116 z 22. dubna 1949 o přesunech působností ve veřejné správě určilo, že s pomocí církevních referátů AV NF mají vzniknout na krajských národních výborech (KNV) a okresních národních výborech (ONV) církevní oddělení. Ministerstvo vnitra 6. května 1949 vydalo oběžník Zn. 142/2-5/5-1949-I/2 ve věci „Organisace státní správy kultové u krajských a okresních národních výborů“. Kvalifikovaný zaměstnanec referátu pro školství, osvětu a tělesnou výchovu měl být pověřen řízením všech kultových a církevních otázek.⁴ Postupně měl tento zaměstnanec – a aparát kolem něho – převzít činnost církevních referátů KAV NF a OAV NF. Bylo také rozhodnuto, že na KNV a ONV vzniknou církevní pětky a trojky, které budou koordinovat církevní politiku státu na svých úrovních.⁵

Dne 19. října 1949 bylo zrušeno církevní oddělení ÚAV NF. Vládním nařízením č. 232 ze dne 25. října 1949 byla působnost církevních oddělení KNV a ONV koordinována s působností Státního úřadu pro věci církevní (SÚC), kterému byly odborně podřízeny.

⁴ SOA Třeboň, fond KNV ČB 1949–50, karton 84 – Organisace státní správy kultové u krajských a okresních národních výborů. 6. 5. 1949.

⁵ Krajské církevní pětky se scházely i v širším obsazení. Dle zápisů a prezence z těchto schůzek krajská církevní pětka v Českých Budějovicích se obvykle setkávala ve složení: vedoucí tajemník Krajského výboru Komunistické strany Československa (KV KSČ), vedoucí tajemník Krajského akčního výboru Národní fronty (KAV NF), předseda Krajského národního výboru (KNV), pracovník StB, bezpečnostní referent KNV, zmocněnec MŠVU na biskupské konzistoři, krajský církevní tajemník (KCT), pracovník Státního úřadu pro věci církevní (SÚC), případně jejich zástupci. Okresní církevní trojky byly také rozšířeny na více členů a víceméně kopírovaly zastoupení jako v kraji, ale na okresní úrovni (mimo účasti pracovníka SÚC). SOA Třeboň, fond KNV ČB 1951–54, karton 364, 365.

Plán na paralyzaci a likvidaci církví a náboženského citění obyvatel spočíval ve vytvoření národní církve a v první fázi v oddělení nižšího kléru od hierarchie. K uskutečnění této taktiky vznikl zákonem č. 217/1949 Sb. ze dne 14. října 1949 Státní úřad pro věci církevní (SÚC) se statutem ústředního úřadu řízeného ministrem. Vládní nařízení č. 228 ze dne 25. října 1949 stanovovalo působnost a organizaci SÚC. Úřad vedl Alexej Čepička. Na tento úřad přešla působnost ve všech církevních záležitostech z ostatních ústředních úřadů.⁶ Na Slovensku byl stejným zákonem ustaven Slovenský úřad pro věci církevní, řízený „povereníkem“. Úkolem těchto úřadů bylo: „... dbáti o to, aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení, a zajistiti tak pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání.“⁷

Dalším krokem státní moci vůči církvím bylo přijetí zákona č. 218/1949 Sb. ze dne 14. října 1949, o hospodářském zabezpečení církví a vládní nařízení č. 219–223/1949 ze dne 18. října 1949, které zákon rozvádělo. Prakticky se tím vyvlastnil církevní majetek a církve se stala hmotně závislou na státu.

Zákonem č. 268/1949 Sb. ze dne 7. prosince 1949 bylo přikázáno převedení matrik z církevních úřadů na místní národní výbory. Zákon č. 265/1949 Sb. vydaný 7. prosince 1949 (s účinností od 1. ledna 1950) určil, že civilní sňatek musí předcházet církevnímu.

1. DŮVODY A PRÁVNÍ ZÁKLAD USTANOVENÍ ZMOCNĚNCŮ MŠVU

Taktika komunistické státní moci, jak ovládnout a paralyzovat činnost katolické církve v Československu na konci čtyřicátých a na začátku padesátých let dvacátého století, spočívala také v získání zásadního vlivu na chod biskupských konzistoří.

Konzistoř, jak byla chápána na přelomu čtyřicátých a padesátých let, byla orgánem zřízeným pro pomoc biskupovi ve správě diecéze. Byl to sbor rádčů (poradců), zpravidla vybraných z členů kapituly nebo jiných církevních hodnostářů. V konzistoři mohl zasedat také laik, například jako právní poradce. Konzistoř byla také úřad, který přijímal podání v církevních věcech a vedl korespondenci jménem biskupského úřadu s jednotlivci a se státními úřady. Konzistoř měla své pomocné orgány, zejména kancelář, kterou vedl kancléř. Prostřednictvím konzistoře spravoval ordinář diecézi. Ze strany státu byla jako správní úřad považována konzistoř, ale někdy také ordinariát, často se užívalo obou názvů ve stejném smyslu. Kodex kanonického práva (*Codex iuris canonici*)⁸ nemluvil o konzistoři jako zvláštním úřadu.⁹

⁶ Zákon č. 217/1949 Sb., § 3.

⁷ Zákon č. 217/1949 Sb., § 2.

⁸ *Kodex kanonického práva* (*Codex iuris canonici*, dále *CIC*) je soubor právních předpisů a norem římskokatolické církve. Zásluhou papeže Benedikta XV. vyšel v ucelené podobě v roce 1917. Smyslem jeho vydání bylo uvedení přehledného a sjednoceného souboru církevních předpisů. Nová verze Kodexu kanonického práva, platná do dnešních dnů, vyšla v roce 1983.

⁹ Národní archiv (NA), fond 100/52, sv. 12, archivní jednotka 71 – Konzistoř.

Ze zápisu o poradě církevní šestky Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ), která se konala 1. června 1949 (za přítomnosti Čepičky, Kopeckého, Clementise, Fierlingera a Hendrycha),¹⁰ se dovídáme o návrhu „pokrokových kněží“¹¹ k řešení situací na biskupských konzistořích. Jde o dosazení zmocněnců podle říšského zákona. Pokrokoví kněží, kteří se účastnili porad církevní komise Ústředního akčního výboru Národní fronty (ÚAV NF), poukázali, že stát nevyužívá práva dozoru nad biskupskými konzistořemi.

Usnesením předsednictva ÚV KSČ ze dne 13. června 1949 bylo rozhodnuto o postupném dosazení zmocněnců na jednotlivé konzistoře.¹² Ministerstvo školství využilo rakouského zákona č. 50 ze dne 7. května 1874 říšského zákoníku (ř.z.), který upravoval vztah státu a církve. Použilo § 60 a na jeho základě ustanovilo ve všech konzistořích státní zmocněnce:

Státní správa záležitostí duchovních má k tomu přihlížeti, aby orgánové církevní z mezí své působnosti nevykročovali, a jak tomuto zákonu, tak i nařízením dle něho od úřadův státních vydaných každému požádání mocí tohoto zákona od nich učiněnému dosti činili. K tomuto konci mohou úřadové užití pokut peněžitých v míře majetku přestupcovu přiměřené a jiných prostředkův donucovacích dle zákona dovolených.¹³

Od 15. června 1949 ministerstvo školství jmenovalo postupně zmocněnce do všech biskupských a arcibiskupských konzistoří.¹⁴

Byly vydány instrukce pro zmocněnce konzistoří,¹⁵ ve kterých je jasně definováno, jak má proběhnout uplatnění dekretu Ministerstva školství, věd a umění (MŠVU) na konzistořích. Zmocněnec a tři schopní úředníci, politicky i odborně vyspělí, mají zajistit dokonalý dohled nad konzistoří. Zmocněnec a jeho aparát má být doprovázen kultovým a školským referentem, bezpečnostním referentem na úrovni kraje a má navázat spolupráci se Státní bezpečností (StB), která učiní vhodná opatření k zabezpečení provozu.

Výnos měl být proveden hladce, bez hluku, slušně, ale pevně. Měl se sepsat protokol o stavu konzistoře a zabezpečit vchody, aby se nikdo nedostal bez vědomí zmocněnce do budovy a okamžitě „spolehlivými soudruhy“ obsadit telefonní centrálu. Zároveň měl zmocněnec zajistit všechna konta, hotovost a cennosti. Měl

¹⁰ NA, fond 100/24, sv. 47, aj. 862 – Zápis o poradě církevní šestky ze dne 1. 6. 1949.

¹¹ Termín pokrovní či vlastenečtí kněží, používaný komunistickou mocí po celou dobu jejího vládnutí, znamenal označení těch kněží, kteří byli ochotni (z různých důvodů) aktivně spolupracovat s komunistickým režimem. Duchovní vystupující protirežimně byli označováni jako reakční. V rámci kádrových posudků církevní tajemníci odstupňovali kněze do čtyř skupin, přičemž v první skupině byli nejpokrokovější a ve čtvrté nejreakčnější kněží. Toto rozdělení se během let různě měnilo podle postojů jednotlivých duchovních. V různých dokumentech byla stanovena kritéria, podle kterých byla posuzována politická spolehlivost, povahové rysy a schopnosti, případné nedostatky duchovních, které by se daly využít k nátlaku na jejich osoby. Jako příklad může posloužit dokument Ministerstva kultury č. 1905/55 z 23. 7. 1955. Text byl publikován in Václav VAŠKO, *Dům na skále*, sv. 3, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 29–31.

¹² NA, fond 02/1, sv. 11, aj. 179.

¹³ Zákon č. 50/1874 ř.z. § 60 – Československé církevní zákony, Praha: Československý kompas, 1931.

¹⁴ Zmocněnci jednotlivých konzistoří – Nožička (České Budějovice), Zeman J. (Litoměřice), Kolařík F. (Olomouc), Starý V. (Brno), Pešek V. (Hradec Králové), Suchomel J. (Praha).

¹⁵ NA, fond 100/52, sv. 12, aj. 71 – Instrukce pro zmocněnce konzistoří.

těž okamžitě zkontrolovat poštu konzistoře a závady hlásit na MŠVU Vladimíru Ekartovi.¹⁶ Zároveň zjistit, zda v místě nejsou zaměstnaní lidé „naoko“, aby byli kryti před úřady. Mělo se vystupovat sebevědomě a v případě odporu ve spolupráci s StB rázně zakročit.

2. ROZSAH PŮSOBNOSTI A POVINNOSTÍ ZMOCNĚNCŮ MŠVU

Náplň práce zmocněnce MŠVU byla sice daná dekretem, ale jak se dalo předpokládat, skutečná šíře jeho činnosti výrazně přesahovala rámec pověření. Vyplyvá to z několika dokumentů, které Státní úřad pro věci církevní (SÚC) vypracoval a jimiž metodicky vedl práci zmocněnců.

Ve Směrnici pro činnost zmocněnců MŠVU při biskupských konsistořích¹⁷ jsou popisovány pokyny a postoje zmocněnce v konkrétních situacích (k udělování dispense od překážky smíšeného vyznání snoubenců, o povolení uložení urny na katolickém hřbitově atd.). Podstatné bylo pořízení úplného seznamu všech uprázdněných beneficií (kanovnícká, proboštská, děkanská a farářská místa s přesným označením). Uprázdňené fary se seřadily podle vikariátů. K tomu měli zmocněnci využít katalog kléru. Toto vše se mělo urychleně zaslat na MŠVU s tím, že budou vydány další instrukce ohledně práce zmocněnce a jeho aparátu.

Dle pokynů pro zmocněnce konzistoří¹⁸ od SÚC ze dne 28. listopadu 1949 byly základními úkoly zmocněnce: 1. vykonávat původní poslání konzistoře jako správního, hospodářského, osobního a kultového orgánu diecéze; 2. být orgánem státního dozoru uvnitř církve; 3. být orgánem politického působení mezi duchovenstvem.

V prvé řadě měl zmocněnec zabezpečit vchod do budovy konzistoře tak, aby byl jen jeden. Dále aby ho bylo možno uzavřít a hlídat vrátným, v noci podle potřeby Státní bezpečností. Vchod do konzistoře upravit tak, aby návštěvy nemohly přímo z chodby navštěvovat jednotlivé referenty nebo ordináře. Ve všech místnostech vyměnit zámky, od nichž bude mít klíče pouze zmocněnec nebo osoba, kterou pověří. Po odchodu zmocněnce a jeho aparátu nesměl do místností konzistoře nikdo vstoupit.

Zmocněnec měl mít samostatnou kancelář, ve které bude trezor na cennosti a důvěrný materiál. Ostatní zaměstnanci zmocněncova aparátu museli být rozděleni tak, aby aparát konzistoře pracoval pod jejich dohledem. Ordinář mohl mít samostatnou kancelář a byla povolena práce i jeho sekretáři.

Dalším příkladem částečné izolace biskupa od vnějšího světa bylo zřízení telefonní ústředny a zrušení přímé linky k biskupovi. Tuto ústřednu obsluhoval pověřený zaměstnanec zmocněncova aparátu. Přímou linku měl pouze zmocněnec. Razítka a důležité tiskopisy byly též v úschově u zmocněnce či jeho zástupce.

¹⁶ Vladimír EKART (1910) – člen strany od roku 1945, v různých stranických funkcích, zaměstnanec MŠVU, přednosta kultového I. odboru na SÚC.

¹⁷ NA, fond 100/52, sv. 12, aj. 71 – Směrnice pro činnost zmocněnců MŠVU při biskupských konsistořích.

¹⁸ Tamtéž – Pokyny pro zmocněnce konsistoří, 28. 11. 1949.

Postavení zmocněnce. Zmocněnec byl zaměstnancem Státního úřadu pro věci církevní (SÚC). Měl za úkol dohlížet na to, aby úřadu konzistoře nebylo „zneužito“ proti režimu, ale naopak, aby konzistorní činnost byla v souladu se státními zájmy. Řídil práci svého aparátu, usměrňoval a kontroloval činnost ostatních zaměstnanců a externích spolupracovníků, kteří se rekrutovali z řad „pokrokových kněží“. Sledoval biskupovu činnost a jeho pohyb, o čemž podával zprávy SÚC. Zároveň vykonával politickou práci mezi duchovenstvem.

Aparát zmocněnce. Aparát zmocněnce se skládal z koncepčního úředníka (u větších konzistoří), finančně-hospodářského pracovníka, písařky, vrátného a řidiče. Všichni se stali zaměstnanci konzistoře a měli postupně nahradit dosavadní laické zaměstnance konzistoře. Takto prověřeni pracovníci vykonávali práce důvěrnějšího rázu a zároveň sledovali ostatní zaměstnance (měli například zabráňovat odnášení tiskopisů, zneužívání razítek, ničení či odcizení důležitých materiálů).

Externí spolupracovníci zmocněnce. Jak již bylo naznačeno výše, externími spolupracovníky zmocněnce byli pokrokoví kněží, které zmocněnec vyzval ke spolupráci, zvláště v záležitostech týkajících se odborných církevních záležitostech. Personálie (jména) těchto kněží dodaly krajské národní výbory a SÚC. Zároveň se zmocněnec měl pokoušet získat nové kněze při své činnosti mezi duchovenstvem, ale využívat je teprve po řádném prokádování a se souhlasem SÚC.

Aparát konzistoře. Vlastní aparát konzistoře měl podle možností zůstat personálně stejný jako před nástupem zmocněnce s tím, že postupně laičtí zaměstnanci budou vyměněni za pracovníky aparátu zmocněnce. Duchovní, kteří byli zaměstnanci biskupství, měli zatím zůstat. Těm, kteří by odmítli pod zmocněncem pracovat a nepůsobili by se státním souhlasem v duchovní správě, měl být odňat plat. Zvláštní pozornost měl zmocněnec věnovat generálnímu vikáři a kancléři konzistoře. Šlo o to, že většinu dokumentů vycházejících z konzistoře podepisovali oni, a proto bylo třeba zvyšovat na ně tlak a více je ovlivňovat. Kvůli věrohodnosti vůči veřejnosti se preferovalo, aby podpisujícími zůstali oni. Pouze v zásadních případech, kdy by nebylo možno se dohodnout, podepíše dokumenty sám zmocněnec bez ohledu na jejich mínění.

Externí spolupracovníci konzistoře. Externí spolupracovníci konzistoře mohli dále spolupracovat, ale jejich návrhy museli v konečné verzi přezkontrolovat zmocněncovi externisté (pokrokoví kněží).

Ordinariát. Postavení ordinariátu se mělo postupně měnit z pozice tzv. vyšší konzistoře na úroveň pouhé osobní kanceláře biskupa. Ten měl řešit pouze záležitosti vysloveně kultického nebo jurisdikčního charakteru.

Součástí efektivního uplatňování vlivu na práci konzistoře a biskupa byla spolupráce zmocněnce, Krajského národního výboru (církevního tajemníka) a SÚC. Zmocněnci měli pravidelné měsíční porady se SÚC, vypracovávali týdenní zprávy na základě denních výkazů všech zaměstnanců konzistoře a v naléhavých případech probíhaly i osobní konzultace.

Vztah mezi konzistoří a Krajským národním výborem (KNV) byl dán tím, že konzistoř je církevní úřad a KNV je orgán lidové správy. K určitým kompetenčním sporům docházelo při politické práci s duchovenstvem. Zmocněnci se měli soustředit na vyšší hierarchii (ordinář, kanovníci, generální vikář, kancléř, sekretář bis-

kupa a vikáři) a církevní tajemníci na nižší klérus. Zmocněnci se měli zúčastňovat pravidelných instruktáží církevních tajemníků KNV svého obvodu, na které měli přijíždět lektori ze SÚC. Zmocněnci měli předávat veškerý kádrový materiál, který při své činnosti získají, církevním tajemníkům. Recipročně měli dostávat kádrové materiály duchovenstva od KNV. Každý týden se měl zmocněnec sejit s církevním tajemníkem KNV, bezpečnostním referentem a tajemníkem KAV NF.

V praxi se měla činnost zmocněnce odehrávat podle tohoto scénáře: Musí zařídit, aby se pošta konzistoře, ordinariátu i soukromá pošta biskupova ukládala v jedné poštovní schránce. Tuto poštu spolehlivý zaměstnanec konzistoře vybere na poštovní knížku, která je u zmocněnce. Poštu probere zmocněnec a roztřídí ji na důvěrnou (tu zapisuje do důvěrného protokolu) a ostatní, která se zapisuje do běžného konzistorního protokolu. Ta je poté vyřizována podle pokynů zmocněnce aparátem konzistoře nebo externími referenty. Zmocněnec kontroluje a eviduje koncepty vyřizovaných spisů a nechá napsat čistopisy. Ty znovu kontroluje před zalepením obálek a poté je pověřený zaměstnanec odnese na poštu, kde mu je potvrzen příjem do poštovní knížky. O založených spisech měl vést zmocněnec index tak, aby byly rychle dohledatelné.

Dalším úkolem zmocněnce byla kontrola návštěv konzistoře. Návštěva mohla vstoupit pouze po svolení zmocněnce, vyplnění návštěvního lístku, který musel být podepsán tím, kdo byl navštíven, a při odchodu vrácen na vrátnici. V instrukcích se píše, že návštěvy ordináře mají být omezovány v co největší míře.

Další pákou k ovládnutí biskupství bylo zajištění veškerých kont konzistoře i ordinariátu. Opět bylo zavedeno, že k jakékoli platební operaci musí připojit svůj podpis zmocněnec.

3. ROZDĚLENÍ AGENDY KONZISTOŘE

Státní úřad pro věci církevní rozdělil agendu konzistoře na čtyři části:

a) Věci správní

Věci duchovní správy: Šlo o součinnost při revizi systemizovaných míst, návrhy na zřizování nových míst, součinnost při udílení státního souhlasu k výkonu duchovenské služby, součinnost při ustanovování duchovních a jejich překládání, vypisování konkurzů na uprázdněná obdolí, součinnost při úpravách štolových poplatků.¹⁹ Tuto agendu vyřizoval aparát konzistoře a zmocněnec.

Věci církevní administrativy: změny farních obvodů, ustanovování rektorů klášterních kostelů. Vyřizoval aparát konzistoře a zmocněnec.

Diecézní matriční správa: vedení a úschova duplikátů matrik, povolování zápisů matričních změn, styk s ostatními diecézemi v matričních věcech. Vyřizoval aparát konzistoře a zmocněnec.

Věci vyučování náboženství: schvalování vyučovacích obvodů a vyučovacích hodin, ustanovování zkušební komise pro katechetické zkoušky, kanonické mise, do-

¹⁹ Obecný výraz pro poplatky za vykonávání církevních úkonů.

zor na vyučování náboženství. U zkušební katechetické komise se rozhodovalo po slyšení u ordináře. Vyřizoval aparát konzistoře a zmocněnec.

Věci výchovy duchovních: ustanovování profesorů na návrh ordináře schvaloval zmocněnec. Pro komisi u farářských zkoušek pokyny schvaloval zmocněnec a byl i přísedícím při zkouškách pro předmět občanské výchovy. Zmocněnci musel být dán na vědomí program exercícií, přičemž schvaloval osoby vedoucí a provádějící exercicie.

Věci hřbitovní: schvalování nájemních smluv o hrobových místech, ukládání uren. Vyřizoval aparát konzistoře a zmocněnec.

Správa archivu: vyřizoval zmocněnec.

b) *Věci hospodářské*

Správa mensálního jmění: nadací, sbírek, správa konzistorního jmění. Vyřizoval aparát konzistoře a zmocněnec.

Věci týkající se majetku církevních složek: rozhodování o zcizení a zatížení církevního majetku, přijetí zbožných odkazů, provádění oprav církevního zařízení. Zmocněnec dával dobrozdání.

Uvolnění vázaného kostelního nebo beneficiálního jmění: zmocněnec dával doporučení.

Soustředování rozpočtů podřízených církevních složek, jejich úprava a postoupení SÚC, sestavování diecézního rozpočtu a závěrečných účtů, provedení soupisu majetku a roční hlášení změn: vyřizoval aparát zmocněnce.

Součinnost v řízení o poskytování zvláštní pomoci na mimořádné věcné náklady: vyřizoval aparát konzistoře a zmocněnec.

c) *Věci osobní*

Evidence duchovních: součinnost při hlášení orgánům lidové správy, sestavování katalogu duchovenstva, platové věci duchovních, součinnost při obsazování duchovenských míst, řádné a mimořádné dovolené, penzionování, povolení činnosti duchovním v peněžních ústavech – vyřizuje konzistoř a zmocněnec.

Vydávání a prodlužování celebretu: vyřizoval ordinář, v případě odmítnutí generálního vikář, v případě odmítnutí zmocněnec.

Věci kázeňské pravomoci: vyřizovali na návrh ordináře konzistoř a zmocněnec, přičemž rozhodující slovo měl zmocněnec.

d) *Věci kultové*

Věci související s biskupskou jurisdikcí: evidence vizitací, svěcení kostelů, hřbitovů, soch a zvonů, křížů, odsvěcení a znovu vysvěcení, mešní intence, mešní indulty, výkon různých fakult vyřizoval většinou ordinář, konzistoř a zmocněnec, generální vikář mohl rozhodovat ohledně mešních intencí.

Sestavování direktáře: vyřizoval ordinář.

Církevní schválení (imprimatur): vyřizuje generální vikář a v naléhavých případech se má zmocněnec obrátit přímo na SÚC.

Podle výše uvedeného rozdělení se postupně měnila pracovní náplň a rozhodovací pravomoci na konzistoři a ordinariátu. Například po převzetí majetku církve měla být výplata investic z SÚC do farností řízena přes zmocněnce konzistoře každému faráři zvlášť s jeho individuálním závazkem, že bude hospodařit podle

předem daného rozpočtu. Úhrada měla být poukazována pololetně a osvědčili-li se kněží, měla by být výplata jednou za rok.²⁰

Politická práce zmocněnců spočívala hlavně v působení na vyšší klérus. Dle instrukcí²¹ šlo hlavně o zvětšování izolace ordináře. Různými zásahy se zmenšoval okruh přímých spolupracovníků, kteří byli loajální k ordináři, omezoval se kontakt s kněžími diecéze, byla snaha vnést rozbroje mezi vedení diecéze a drobný klérus.

Klíčové pro omezení vlivu biskupa bylo využívání denního úředního styku s generálním vikářem a kancléřem k jejich ovlivňování a využívání jejich určitých povahových rysů (ctížádost, majetkový zisk...).

Zmocněnec měl využívat i materiálních požadavků, osobních sporů a pocitů ukřivdnosti některých duchovních vůči biskupovi. Vikáři, na které biskup po zavedení zmocněnců na konzistořích přenesl část jurisdikce,²² posílili svůj vliv, a tím se stali dalším objektem působení zmocněnce. Měl je individuálně vyhledávat při příležitosti úředních jednání (rozpočty, systemizace míst, soupisy majetku) a získávat je pro rozhodnutí, která státní správa i on dělali. Zmocněnci se účastnili vikariátních porad, jejichž termíny a hlášení určovaly ONV a KNV. Porady vikářů měl svým podpisem svolávat generální vikář a pokud možno na půdě KNV. Schůze se měl zúčastňovat i předseda KNV. Kontakty s nižším duchovenstvem měl zmocněnec navazovat pouze příležitostně. Také se neměl zastávat duchovních vůči orgánům lidové správy, protože by tím oslaboval postavení církevních tajemníků.²³

4. DALŠÍ VÝNOSY MŠVU

MŠVU dne 20. června 1949 vydalo tři důležité výnosy, které měly narušit propojení hierarchie s duchovenstvem a ochromit náboženskou činnost církve.

První výnos č.j. P-13098/49-P-6 využil § 16 říšského zákona č. 50 ze dne 7. 5. 1874, který ukládal povinnost ordinářům dávat na vědomí státní správě své instrukce, nařízení, pastýřské listy. Ordinariátní oběžníky, pastýřské listy a ostatní organizační dokumenty, které byly určené duchovním a veřejnosti, se musely předkládat k předběžnému souhlasu ministerstvu školství.²⁴

Druhý výnos MŠVU nařídil, že vikariátní a děkanské konference, rekolekce či další shromáždění duchovních se musí minimálně tři týdny dopředu hlásit místnímu ONV a požádat o povolení. Státní správa měla právo vyslat na tato shromáždění svého zástupce.²⁵

Třetí výnos MŠVU č. P-13096/49-P/6 se snažil chránit duchovní, kteří byli pro ochotu spolupracovat se státními orgány postihováni církevními představenými.

²⁰ NA, fond 100/52, sv. 6, aj. 39 – Zápis z porady SÚC, dne 9. 11. 1949.

²¹ NA, fond 100/52, sv. 12, aj. 71 – Pokyny pro zmocněnce ze dne 28. 11. 1949.

²² Biskup převedl některé fakulty na vikáře a faráře, např. dispense od překážek manželství, povolování křtů dospělých atd.

²³ NA, fond 100/52, sv. 12, aj. 71 – Pokyny pro zmocněnce konsistoří z 28. 11. 1949.

²⁴ Zákon č. 50/1874 ř.z. §16 – „Biskupové jsou povinni poslati svá vynešení (nařízení, instrukce, listy pastýřské atd.), když je vyhlášují, zároveň politickému řízení (úřadu) zemskému, aby je vzalo na vědomost.“ Československé církevní zákony, c.d.

²⁵ Jaroslava RADOUCHOVÁ, „Československý stát a katolická církev po únoru 1948,“ *Revue dějin socialismu* 9, č. 1 (1969): 51–52.

Tento výnos měl zamezit udělování církevních trestů kněžím z politických důvodů.²⁶

ZÁVĚR

V průběhu let docházelo k různým reorganizacím resortu školství a kultury. Také práce zmocněnců na konzistořích byla upravována dalšími směrnicemi. Z badatelské činnosti vyplývá, že tato práce byla v mnoha směrech paralelní s činností církevních tajemníků, což v konkrétních případech vedlo i k určitým kompetenčním sporům (například v otázkách přijímání bohoslovců, personální politice). Napětí panující mezi oběma dozorovými orgány státu je možné demonstrovat na příkladu Českobudějovické diecéze. Ze situačních zpráv se dá vyčíst, že se vytvořilo určité spojení zmocněnce s kancléřem konzistoře a protiváhou byla spolupráce kapitulního vikáře s krajským církevním tajemníkem. Spory byly vyřešeny odvoláním zmocněnce Otakara Sotony a jeho nahrazením Gabrielem Maria Kindlem. O této situaci svědčí zápisy ze služebních cest pracovníků ministerstva.²⁷

Ačkoli nástup a výkon funkce zmocněnce na jednotlivých konzistořích byl dán jednotnými směrnicemi, situace na jednotlivých biskupstvích se vyvíjela různě. Záleželo na personálním obsazení postu zmocněnce, osobách biskupů a dalších funkcionářů konzistoře (generální vikář, kapitulní vikář, kancléř konzistoře). Podrobněji se tímto hodlám zabývat v navazující studii, která se věnuje konkrétní činnosti zmocněnců a situaci na Biskupství českobudějovickém.

Vliv komunistického aparátu na rozhodování státní správy demonstruje i ukončení činnosti zmocněnců. Dne 8. listopadu 1966 schválilo na základě návrhu Ministerstva kultury a informací (MKI) předsednictvo ÚV KSČ odvolávání zmocněnců z těch biskupských konzistoří, kde jsou k státu loajální kapitulní vikáři a ministerstvo tento pokyn realizovalo. Byly vydány *Zásady pro církevně politické usměrňování kapitulních vikářů*,²⁸ které určovaly pravidla, zamezující zeslabování státního dozoru na biskupských konzistořích. Posílil vliv MKI, který se projevoval v oblasti politického a obsahového usměrňování činnosti kapitulních vikářů.

Závěrem lze konstatovat, že ustanovení zmocněnců do jednotlivých biskupských konzistoří bylo, z hlediska komunistické státní moci, úspěšným krokem. Podařilo se izolovat biskupy od kněží i laiků a zároveň výrazně ovlivňovat chod konzistoří jak za přítomnosti biskupů, tak i po jejich odstranění. Zmocněnci měli výrazný vliv na rozhodování kapitulních vikářů, kteří nastoupili do vedení diecéze po eliminaci biskupů.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ NA, fond MŠK – církev 47 II. ŘKC – Záznam o služební cestě ze dne 20. září 1956, Záznam ze služební cesty v Č. Budějovicích dne 30. 10. 1956

²⁸ SOA Třeboň, fond KNV ČB 1959 – 76, karton 35 – Zásady pro církevně politické usměrňování kapitulních vikářů.

**Assignees of the Ministry of the Education, Science and Arts
at the Episcopal consistories in 1949–1967**

Keywords: State's church policy, State security, Bishop, Capitular vicars, Consistorial assignees, Church secretaries

Abstract: This study deals with one of the methods used by the communist state authority to take control and paralyse the activities of the Catholic Church in Czechoslovakia during the period of communism. An important aspect of this activity was the isolation and neutralization of bishops and the gain of substantial influence on the course of Episcopal consistories in the dioceses. The administrators of the state's church policy were the assignees that were appointed to the consistories at the end of 1940s by the Ministry of the Education, Science and Arts. The reasons and the legal basis of the assignees' appointment, the scope of their activities and duties, as well as the allocation of the consistorial agenda are described. Other Acts of the Ministry restricting the activities of the consistories are presented in the last part of the study.

Mgr. Tomáš Faber
Článek vychází z diplomové práce s názvem:
„Uplatňování církevní politiky prostřednictvím
státních institucí v letech 1948–1989“.
Obhájeno na Katedře praktické teologie,
TF JU v Českých Budějovicích, 2008.